Broj 05 | 2017.
www.nova-akropola.com

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

Egipat

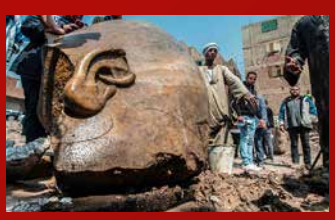

KOLOS IZ HELIOPOLISA

MONTAIGNE O prijateljstvu

Kako komuniciraju biljke?

Neobičan svijet BEATRIX POTTER

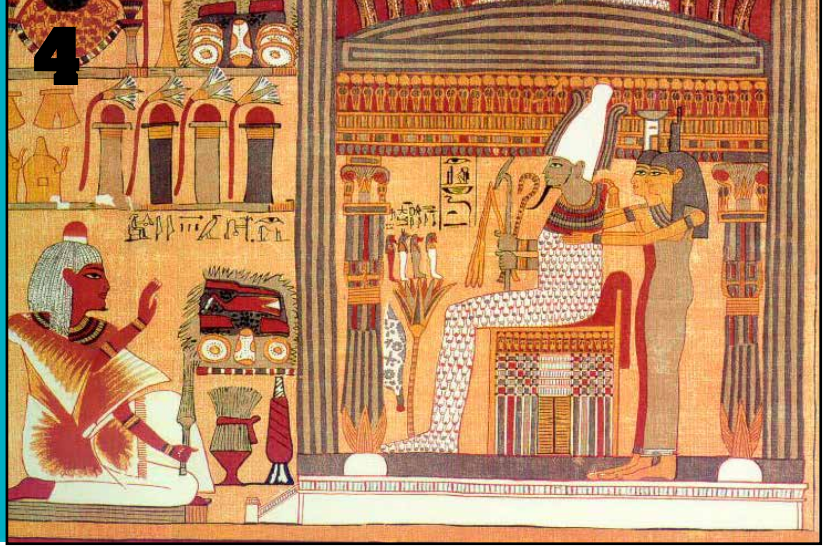

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

05 | 2017. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

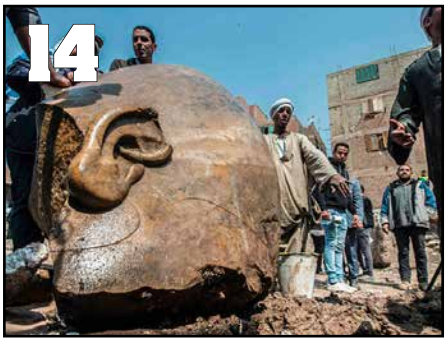

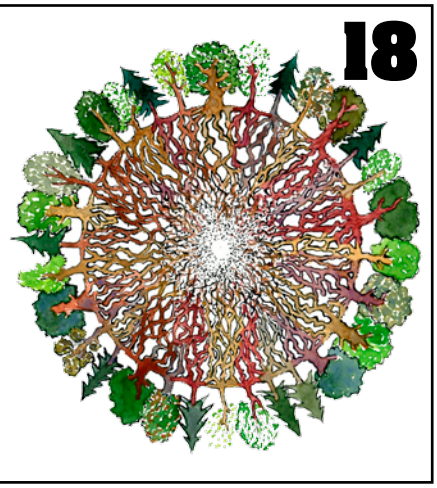

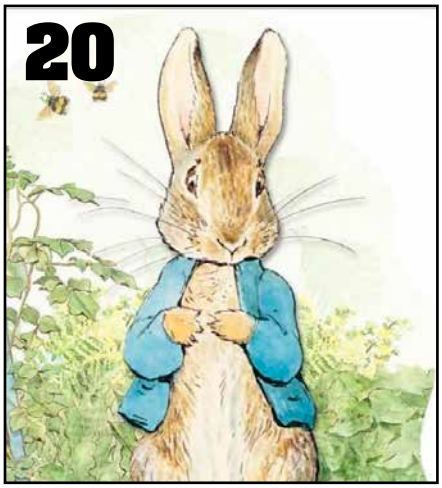

4 FILOZOFIJA U DREVNOM EGIPTU
Julian Scott

5 ČOVJEK – SLIKA SVEMIRA
Andrija Jončić

8 POJAM VLADARA I KRALJEVSKE VLASTI U STAROM EGIPTU
José Rubio Sánchez

14 KOLOS IZ HELIOPOLISA
Dijana Kotarac

16 MICHEL DE MONTAIGNE O prijateljstvu
Nives Lozar

18 KAKO KOMUNICIRAJU BILJKE?
Sofija Stepanovska i Irena Petak

20 NEOBIČAN SVIJET BEATRIX POTTER
Linda Cvitanić

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Luka Marić, Dijana Kotarac, Sofija Stepanovska, Anastazija Pulja, Marta Mihičić

Lektura: Ana Hanđal, Vesna Bosnar

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:
NOVA AKROPOLA - kulturna udruga
Ilica 36, 10000 Zagreb
Tel: 01/481 2222, Fax: 01/233 0450
web: www.nova-akropola.hr
e-mail: info@nova-akropola.com

U bogatoj riznici ostavštine čovječanstva posebno mjesto pripada egipatskoj tradiciji. Svojim dugim povijesnim kontinuitetom iznjedrila je nebrojena djela koja magičnom snagom prizivaju vječnost i skrivene razine stvarnosti, budeći neka istovremeno i daleka i bliska sjećanja.

Može li se ostati ravnodušnim pred dugim povorkama zagonetnih hijeroglifa koji govore tolikom sugestivnom jasnoćom istančanih poteza i boja? Tko može prolaziti dvoranama drevnih svetišta, a ne vinuti se duž skladnih stupova čiji razigrani vrhovi dodiruju svodove barki što plove tajanstvenim nebeskim rutama s one strane našeg poimanja? Kako ostati isti nakon susreta sa živim očima pisara, svećenika, vladara čija vedrina, ozbiljnost i postojanost prodiru do samog dna našeg bića otkrivajući neprolazne svjetove ljudskih stremljenja... Sakralni monumentalni kompleksi izloženi jari pustinje jednako kao i minijaturne obredne figurice ogrnute tišinom muzeja, govore istim moćnim jezikom koji otvara žedno srce...

Egipatski su mudraci govorili da je čovjekovo srce dar od Boga i da moramo paziti da ga ne zapustimo i zaboravimo. Zato njegove težnje moramo usmjeriti prema uzvišenim sferama duha, kao što to zorno prikazuje statua *Ka*, kako bi ono moglo iz dana u dan graditi vlastiti put koračajući budno ususret mjestu na kojem treba i zaslužuje biti...

Uredništvo

FILOZOFIJA U DREVNOM EGIPTU

Julian Scott

Uobičajeno je gledište da Egipćani nisu imali filozofiju te da je filozofija počela s drevnim Grcima. Međutim, neki od najvećih grčkih filozofa, uključujući Talesa, Pitagoru i Platona, govorili su da svoje znanje i ideje uvelike duguju egipatskim mudracima. Primjerice, Platon je proveo trinaest godina učeći kod egipatskih svećenika u Heliopolisu.

Teškoća s kojom se današnji učenjaci susreću jest ta da nemamo zapisa o diskurzivnoj egipatskoj filozofiji, odnosno filozofiji u obliku u kojem smo danas navikli o njoj razmišljati. No prema Pierreu Hadotu, autoru *Filozofije kao načina života*, filozofija se u drevnom svijetu percipirala na potpuno drugačiji način nego danas. Prema njemu, karakterizirala su je dva načela: učiti kako živjeti i učiti kako umrijeti. Drugim riječima, s jedne strane bila je izrazito praktična, a s druge izrazito metafizička. U egipatskoj filozofiji nalazimo obje navedene suprotnosti: njihova *mudrosna književnost* ili moralna filozofija, bavila se učenjem o tome kako živjeti, a njihovi *pogrebni tekstovi* bavili su se učenjem o tome kako umrijeti.

Primjer egipatskog moralnog filozofa jest Ptahotep koji je napisao svoje *Izreke* u dobi od 110 godina! Prema Willu Durantu[1], Ptahotep je vjerojatno prvi filozof na svijetu, a možda i najstariji. Načelo na kojem se temeljila moralna filozofija drevnih Egipćana zvalo se *Maat*. Maat je personificirala božica čiji je simbol bilo pero. Ona predstavlja univerzalni kozmički red, zakon života. Ljudska bića također podliježu tom zakonu: moramo naučiti živjeti u skladu s našim višim umom koji su Grci nazivali *nous*, a Egipćani *ba*.

Načelo *Maat* rezultiralo je snažnom etikom dužnosti i odgovornosti koju je karakterizirao dobronamjeran stav. Također, vidimo brigu o vlastitom razvoju i zadivljujuću skromnost koju Ptahotep izražava na sljedeći način: *Ne budi ohol kad su u pitanju tvoje znanje ili tvoja učenost jer umjetnost nema granica i ni jedan umjetnik nikad ne dosegne savršenstvo.*

Vezano uz drugi aspekt drevne filozofije – *učiti kako umrijeti* – Platon ga spominje više no jednom u svojim dijalozima kad spominje filozofiju kao pripremu za smrt (*Fedon* [67e]). Iako prema smrti danas imamo uglavnom negativan stav, možemo je promatrati i u pozitivnom svjetlu: kao priliku za doticaj s nevidljivim svijetom, gdje istina, ljepota i ostali arhetipovi mogu biti jasnije sagledani. U svakom slučaju, to je bilo Sokratovo gledište. Iako se tekstovi poput *Knjige mrtvih* nesumnjivo bave prijelazom s ovog svijeta na drugi, postoje dijelovi koji su očito napisani za žive. Drugim riječima, moguće je doći u doticaj s nevidljivim stvarnostima tijekom života, nije nužno čekati neodložnu smrt. Taj proces dosizanja višeg znanja u antici je bio poznat kao *inicijacija u misterije*, a sama je filozofija, kako je istaknuo suvremeni litvanski filozof Algis Uždavinys, *smatrana misterijem u koji čovjek može biti iniciran*. Biti iniciran znači osloboditi se vezanosti za fizičko tijelo (*khat*) i personalni ego (*ab*) da bismo mogli biti ponovno rođeni kao duhovno biće (*akh* - simboliziran pticom). U tom smislu, *Knjiga mrtvih* može se smatrati knjigom metafizičke filozofije koja poučava filozofa kako proći iskušenja inicijacije.

Kao što su Grci dobro znali, besmrtna božanska priroda ne postiže se samo kontemplacijom (*theoria*), nego je za to potrebna i praksa (*praxis*), uređenje i harmonizacija vlastitog života, purifikacija nedostataka i nečistoća – da bi naše srce postalo lagano poput pera Maat. Otuda važnost moralnog života kao nužnog temelja više mudrosti.

U tom smislu, filozofiranje nije samo razmišljanje, već prvenstveno put prema znanju o bivanju, o onome što doista jest, što u Egiptu simbolizira Svjetlost.

S engleskog preveo: Robert Čokor

[1] William James Durant (1885. – 1981.), američki pisac, povjesničar i filozof, najpoznatiji je po djelu *The Story of Civilization* (*Povijest civilizacije*) u jedanaest tomova.

ČOVJEK SLIKA SVEMIRA

Kako su stari Egipćani zamišljali čovjeka?

Andrija Jončić

U XIX. i prvoj polovici XX. stoljeća postojalo je uvjerenje da se o drevnom Egiptu mnogo zna. Formirana je zaokružena slika o infantilnoj civilizaciji tipičnog robovlasničkog uređenja, fanatično nehumane religioznosti koja favorizira totemizam, obožava životinje i veliča smrt.

Mnoge su generacije djece odgojene u takvom uvjerenju koje je vrijedilo i za ostale stare civilizacije. U međuvremenu, "heretici" znanosti posvećivali su svoje živote izučavanju bogate kulturne baštine egipatske civilizacije.

U drugoj polovici XX. stoljeća vladajuće pozitivističke tvrdnje omekšavaju pred vlastitim oružjem – dokazima. S druge strane, sve se više osjećaju negativne posljedice znanstveno-tehnološkog napretka, koje danas predstavljaju globalni ekološki problem. Otvaraju se novi prostori u istraživanju povijesti čovječanstva i cjelovite slike čovjeka. Sve više raste potreba za sigurnošću i težnja za onim što obično nazivamo prirodnost. Moderni čovjek svoj pogled spontano usmjerava u prošlost tražeći inspiraciju i kriterije za izgradnju svoje neposredne budućnosti.

Danas postoje dvije suprotne znanstvene istine o starom Egiptu. Jedna – praktično mrtva, zapisana u mnogim knjigama, koju više ne zastupa ni jedan ozbiljan znanstvenik; druga - mlađa, a ujedno i daleko starija od prethodne, koja uvažava drevni Egipat kao jednu od impozantnih civilizacija s neprocjenjivim kulturnim blagom.

Staroegipatsko poimanje čovjeka zasnovano je na civilizacijskim dostignućima koje ni stari Grci ni Rimljani nisu u mnogočemu uspjeli shvatiti. Stoga je razumljivo da današnjem modernom znanstvenom mišljenju egipatska filozofija i religija nisu pristupačne.

Egipatsko viđenje čovjeka u osnovi je istovjetno viđenju bilo koje predhelenske civilizacije. To znači da nisu posjedovali neko svoje posebno znanje i vjerovanje, što im se obično pripisuje. Njihova specifičnost očituje se u izrazito praktičnoj primjeni znanja davnog, zaboravljenog vremena o kojem danas vrlo malo znamo.

Egipatska filozofska misao prikazuje čitav svemir kao jedinstveni organizam koji se sastoji od bezbroj živih dijelova. Svaki je njegov dio u harmoničnom odnosu s ostalim dijelovima i cjelinom. U toj su slici svijeta egipatski bogovi simboli različitih načela i djelotvornih snaga žive univerzalne prirode. Na primjer, zvijezde su materijalni fenomeni kozmičkih bogova.

U takvoj viziji živog univerzuma čovjek je jedna od karika u lancu postojanja. Zbog toga se i njegova evolucija odvija u dinamičkoj interakciji s jedinstvenim zakonima i snagama univerzuma čiji je on dio.

Stari su Egipćani posjedovali složen teološki sustav. Razradili su mnoge odnose bogova i ljudi. Njihovo poimanje vidljivog i nevidljivog, prolaznog i vječnog, života i smrti bilo je usko povezano sa značenjem prirodnosti i istinitosti.

U načelima *Kybaliona* naziremo zakonitosti po kojima je načinjen svemir. U njima se tumače podudarnosti između vidljivog i nevidljivog:

1. Svemir je mentalan i sve je Um.

2. Ono što je gore, usporedivo je s onim što je dolje; ono što je dolje, usporedivo je s onim što je gore.

3. Ništa nije statično. Sve je vibracija.

4. Sve je dvojno. Sve ima dva pola, sve ima svoju suprotnost.

5. Sve ima plimu i oseku. Sve ima svoje periode napredovanja i povlačenja. Sve se diže i spušta. Sve se giba kao njihalo. Njegov otklon nadesno jednak je njegovom otklonu nalijevo.

Ritam je kompenzacija (izravnavanje).

6. Svaki uzrok ima svoju posljedicu. Sve se događa u skladu sa Zakonom. Slučaj nije ništa drugo do projekcija jednog Zakona koji ne poznajemo.

7. Rađanje postoji svuda. Sve ima svoje načelo muškog roda i svoje načelo ženskog roda.

Ovih sedam načela poučava da ukidanje suprotnosti omogućava jedinstvo. Čovjek je u ovom svijetu promjena i dvojnosti života i smrti, užitka i boli, razapet u prostoru svoje svijesti i nastoji spoznati sebe. Svrhu njegova postojanja i evolucijski put predstavlja vlastita transformacija. Za stare Egipćane čovjek sudjeluje u svijetu sa *sekhem*, životnom moći koja oživljava čitav svemir. Za njega je bitno spoznati svoje ime *ren*, koje mu čuva identitet. *Ren* je jedinstveno biće, to je čovjek određen svojom stvarnošću i svojim djelom.

Prema navodima Egipćana, čovjek je sastavljen od više nivoa – ljuski (od 7 do 9), slično *božanskoj eneadi*. Svijest i volja omogućavaju mu da međusobno poveže te dijelove i da sačini jednu harmoničnu i dinamičnu cjelinu – cjelovitog čovjeka.

U takozvanoj *Knjizi mrtvih*, tekstovima koji su pronađeni u grobnicama, nalazimo mnoge informacije o egipatskom učenju i vjerovanju. *Papirus Ani* (*Anijev papirus*), jedna od verzija *Knjige mrtvih*, između

ostaloga zorno opisuje egipatsko viđenje čovjeka. U popularnoj sceni psihostazije, koju nazivamo *vaganje duše* ili *vaganje srca umrloga*, prikazana je sedmerostruka konstitucija čovjeka. Kao što postoji sedam boja spektra Sunčeve svjetlosti i sedam osnovnih tonova glazbene ljestvice, ovdje je prikazano sedam stupnjeva ili aspekata ljudskog bića. Možemo ih shvatiti kao dijelove, planove ili forme manifestacije. Ti aspekti čine nutarnju hijerarhijsku gradaciju, od najniže do najviše granice manifestacije, od najgrubljeg do najsuptilnijeg dijela čovjeka:

1. CHAT ili KHAT, kamena kocka okrunjena ljudskom glavom. To je fizičko tijelo koje je za života posjedovalo inteligenciju i, njome organizirano, posjedovalo je ljudski izgled. Samo za sebe ono je običan komad materije koji se raspada nakon fizičke smrti čovjeka.

2. ANKH, crveni vrč ili srce prikazano na lijevoj strani vage. Predstavlja vitalnu energiju koja pokreće fizičko tijelo, odnosno čini ga živim. To je jedan od naziva koji su Egipćani upotrebljavali za taj aspekt čovjeka. U širem, poznatijem značenju, *Ankh* je ključ života, jedan od osnovnih teoloških simbola u Egiptu.

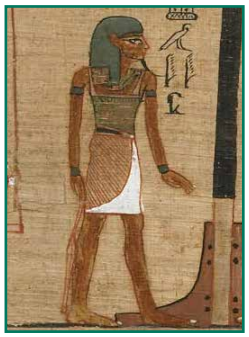

3. KA, središte osjećaja, načinjeno prema slici Duha, najsuptilnijem aspektu čovjeka. *Ka* je ujedno prenositelj istog duhovnog aspekta i onaj plan manifestacije koji daje svoj oblik fizičkom tijelu. Prikazan je u pokretu, što simbolizira sposobnost udaljavanja od samog Čovjeka čiji je integralni dio.

4. i 5. AB i BA, poput sestara blizanki predstavljaju dva dijela ljudskog uma. Obično su prikazivani ženskim likovima, nagim i odjevenim, ili jednim u vrlo skromnoj odjeći, a drugim raskošno odjevenim. *Ab* je onaj dio uma koji se odnosi na želje, um vezan za različite osjećaje i strasti. To je sjedište razuma ili *subjektivnog uma* okrenutog samom sebi, odnosno svijetu vlastitih iluzija. Taj aspekt moderna psihologija danas naziva *svjesno Ja*. *Ba* je, s druge strane, sjedište čistih ideja. To je riječ kojoj je blisko značenje uzvišen ili plemenit i predstavlja *nesebičan um*, neovisan o svim željama, strastima i subjektivnostima. *Ba* je *mentalno Ja*, svijest o individualnom postojanju.

6. AKHU ili CHEYBI duhovno je uskrsnuće prikazano likom ptice s ljudskom glavom. Simbolizira *intuiciju sakralnog*. U jednom aspektu to je besmrtna duša, odnosno sjajni duhovni dio u čovjeku. Zbog svoje "ptičje" prirode nalazi se na krovu konkretnih stvari i ima sposobnost poletjeti prema visinama "druge zemlje", *Amenti* ili *Velike Amonove kuće*.

7. ATMU ili SAHU, veliki lik čovjeka s lijeve strane vage. To je duhovni uzrok čovjeka, odnosno onaj aspekt u njemu koji može vratiti svoj izgubljeni status Boga-Čovjeka. On je onaj čovjekov dio koji boravi izvan promjena. Zato se nalazi izvan prostora vaganja kao promatrač. To je ujedno najviši dio ljudske prirode, *božanska iskra* u čovjeku koja ga povezuje s njegovim nebeskim podrijetlom.

Ta sedmerostruka konstitucija slikovito predstavlja egipatsko viđenje čovjeka nastalo u gradu Tebi. To je samo jedan od više načina na koji su stari Egipćani s pedagoškom jasnoćom objašnjavali čovjeka.

Slikovni simboli koji su u ovom papirusu upotrijebljeni ne trpe jednoznačna i definitivna objašnjenja. U drugim izvorima, gdje su drukčije koncipirani, do izražaja dolaze ostali aspekti njihovog slojevitog značenja. Zbog toga drevni Egipat i dalje ostaje nepresušno vrelo inspiracije za sve one koji žele naučiti nešto više o Životu, kao što je to bilo za Pitagoru, Platona, Plotina i mnoge druge koji su se tisućljećima inspirirali na obalama Nila.

POJAM VLADARA I KRALJEVSKE VLASTI U STAROM EGIPTU

José Rubio Sánchez

Govoriti o egipatskim vladarima je poput ulaska u neki drugi svijet, poput povratka u *Zlatno doba* o kojem nam govore brojne predaje. Radi se o razdoblju s drugim mjerilima života, s drukčijim običajima i kozmološkim shvaćanjima.

Bez obzira na neslaganja povjesničara oko određenih datiranja, moramo priznati činjenicu da je drevni Egipat, od svog ujedinjenja za vrijeme Menesove vladavine, postojao najmanje tri tisuće godina. Koja se druga politička institucija ili vlada toliko dugo održala na vlasti? I, što je možda najvažnije pitanje - je li neki narod bio sretniji i iskrenije volio svoje kraljeve? Ako pogledamo nadgrobne stele, freske, statue i papiruse, vidjet ćemo da su Egipćani svugdje prikazivani kao sretni, mirni i nasmijani ljudi, a njihova moralna načela govore o mudrosti naroda, otkrivajući nam njegova obilježja profinjenosti i umjerenosti.

Unatoč promjenama koje su neizbježne za sve što postoji i što je podložno ciklusima, trajnošću i očuvanošću svog naslijeđa Egipat pokazuje da se uspio održati bez obzira na invazije, srednje vjekove i smjene dinastija.

Jednim kratkim člankom nemoguće je duboko uroniti u dušu egipatskog naroda. No, pokušat ćemo pobliže objasniti njihovo poimanje vladara i kraljevske vlasti, čime se možemo približiti njihovu pogledu na svijet i načinu razmišljanja da bismo objasnili shvaćanje faraona i njegove uloge vladara zemaljskog Egipta.

Izvori

Nećemo se zadržavati na posve povijesnim pitanjima, poput onih tko je vladao prije Menesa, je li postojao kralj Škorpion ili Narmer, slažu li se različite kronološke tablice, odnosi li se neki zapis na ovog ili onog faraona, a nećemo analizirati ni bitke ni trgovinske sporazume. Namjera nam je približiti se arhetipu egipatskog kralja, a ne njegovim prolaznim karakteristikama. Takav pristup ulazi u ono što nazivamo *poviješću mentaliteta*.

Da bismo, međutim, uže odredili ovu temu, navest ćemo neke izvore kojima se služe egiptolozi u proučavanju egipatskih dinastija.

Potrebno je posebno spomenuti Herodota koji već u *Euterpi*, drugoj knjizi iz niza *Devet knjiga povijesti, kaže*: "Sami svećenici su mi iz neke knjige čitali popis imena tri stotine kraljeva nakon Menesa. U tom dugačkom nizu naraštaja nalazi se i osamnaest etiopskih kraljeva, jedna egipatska kraljica te ostali egipatski kraljevi."

Drugi izvor je *Povijest Egipta* ili Manetova *Egipatska kronika*, sačuvana samo u fragmentima, o kojoj su pisali klasični autori poput Josipa Flavija, Julija Afričkog, Euzebija, Diogena Laertija, Elijana, Lida, Malalasa, Platonovih skolastika, Plutarha, Porfirija, Teodoreta i Teofila. Manetovo je djelo za njih bilo obvezna referenca, možda najvažnija kad se govori o tisućljetnoj egipatskoj kulturi.

Ostali izvori su:

Popis kraljeva iz Sakkare

Pronađen je u jednoj grobnici u Sakkari, a trenutno se nalazi u Egipatskom muzeju u Kairu. Navodi 47 kraljeva do Ramzesa II., iako je najvjerojatnije isprva sadržavao 58 vladara. Počinje s Miebisom, šestim kraljem iz I. dinastije. Ne uključuje vladare od XIII. do XVII. dinastije, a sačuvao je i predaju o Donjem Egiptu.

Popis kraljeva iz Abidosa

Nalazi se na zidu jednog hodnika hrama Setija I. u Abidosu. Sadrži kronološki popis imena 76 kraljeva od Menesa do Setija I. Ne obuhvaća vladare od XIII. do XVII. dinastije. Postoji i kopija tog dokumenta u hramu Ramzesa II. u Abidosu, no nije u cijelosti sačuvana.

Popis kraljeva iz Karnaka

Trenutno se nalazi u Muzeju Louvre u Parizu. Popis je isprva sadržavao imena 71 kralja, od Menesa do

Tutmozisa III. Sačuvana su i imena nekih vladara iz razdoblja Srednje države (od XIII. do XVII. dinastije). Jednako kao i *Popis iz Abidosa*, grada u kojem je pokopan Oziris, taj popis čuva predaju o Gornjem Egiptu.

Papirus iz Torina

Radi se o daleko važnijem dokumentu od prethodno navedenih popisa. Pisan je hijeratskim pismom. Vjerojatno je sadržavao imena više od 300 vladara te trajanje njihove vladavine u godinama, mjesecima i danima. Jednako kao Manetovo djelo, *Papirus iz Torina* počinje s dinastijama bogova, iza kojih slijede smrtnici. Sve u svemu, to djelo ima dosta sličnosti s Manetovom *Povijesti Egipta*.

Kamen iz Palerma

Ovaj izvor potječe iz V. dinastije, negdje oko 2600. g. pr. Kr. Radilo se o golemoj kamenoj ploči od crnog diorita, dimenzija 213 x 366 cm, međutim do naših dana sačuvan je samo upola manji fragment koji se nalazi u Muzeju u Palermu. Manji komadi tog, kao i drugih sličnih spomenika, nalaze se u Egipatskom muzeju u Kairu i na University College u Londonu. Tekst je nažalost nepotpun, ali sigurno postoji uža veza između Maneta i tog nalaza nego između Maneta i ostalih navedenih izvora. Kamen je razdijeljen po godinama. Na gornjem su dijelu naznačeni važni događaji, a na donjem poplave Nila. Tijekom vladavine prvih dinastija godine nisu označavane brojevima, već imenima vezanim za važna zbivanja. Kao i kod Maneta, posebno se pristupalo vjerskim i vojnim događajima te nekim drugim, poput gradnje piramida.

Egipatski svjetonazor

U skladu s tvrdnjama Mircea Eliadea, kraljevi su poput svakog drugog pojma iz drevnog Egipta usko povezani s onim što se smatralo svetim. Drevni narodi nisu razlikovali božansko i svjetovno. Za njih je postojao samo Kozmos unutar kojega se nalazio *Sveti prostor*, odnosno dio koji su bogovi posvetili, svijet koji su stvorili i u kojem žive.

U tom je svijetu sve bilo isplanirano i složeno prema redu i hijerarhiji zadataka koje je svako božanstvo izvršavalo da bi sve išlo svojim tijekom. Božanstva su imala zadaću održavati taj red *in aeternum*, a faraon, koji je bio *sin božji*, morao je činiti to isto na zemlji.

Dakle, faraon je opravdavao svoje postojanje time što su ga bogovi zadužili da održava red na zemlji, da čuva ravnotežu pred kaosom. Takvo kozmološko razmišljanje upućuje na egipatsko vjerovanje u *kozmičku dvojnost* suprotstavljenih sila u ravnoteži. Ta se

dvojnost, kao odraz nebeskog u zemaljskom, očitovala u onome koji je bio posrednik između neba i zemlje.

To je vidljivo i u mitu o Ozirisu. Kako kaže Henri Frankfort[1], faraon će se zvati *Dva Gospodina*, misleći pritom na dva vječna neprijatelja: *Horusa i Seta*, mitološke simbole sukoba.

Borba je jedan od elemenata u svemiru koji nikako ne smijemo zanemariti. Horus uvijek savladava Seta, ali ga nikada ne uspijeva uništiti. Horus i Set ranjavaju se u borbi, ali naposljetku dolazi do pomirenja i Set uspostavlja statičnu ravnotežu u svemiru. Pomirenje, odnosno nenarušivi red u kojem svaka od suprotstavljenih sila čini ono što treba, zapravo je egipatsko mjerilo za svijet i njihovo poimanje države. Kad kralja (barem u prvim tekstovima) nazivaju Horus-Set, *ta formula znači više od* Dva Gospodina. *To ne znači samo da kralj vlada dvojnim kraljevstvom, nego da je uništio suprotnosti i pomirio sukobljene snage; on predstavlja nenarušivi red.*

Nakon Menesove vladavine i ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta, to dualističko poimanje svijeta u potpunosti se očituje u političkom životu. Faraon je *Gospodar Dviju Zemalja*, odnosno Gornjeg i Donjeg Egipta, ali i zemaljskog i nebeskog Egipta, svijeta živih i svijeta mrtvih. Tako faraon u narodu predstavlja i primjer jedinstva u mnogostrukosti. On je bio iznad dobra i zla, mladosti i starosti, muškoga i ženskoga, a prije svega iznad života i smrti. Zbog toga su Egipćani vjerovali da će ih faraon, sa svojom braćom bogovima, primiti u drugi svijet.

Faraon je, uz ovu kolektivnu ulogu, bio i simbol individualne stvarnosti prema kojoj je svaki čovjek slika boga. Bilo bi preopsežno ovdje tumačiti kako su Egipćani poimali čovjeka, no u osnovi radi se o sljedećem: čovjek se sastoji od niza materijalnih i duhovnih elemenata. No, iznad tijela, osjećaja i uma, nalazi se bezvremenska stvarnost u kojoj sudjeluju svi ljudi. Svi su se smatrali Božjom djecom, ali su priznavali različite stupnjeve udaljenosti od vlastitog božanstva, a time i različite stupnjeve nutarnjeg postignuća. Faraon je predstavljao vidljivi i materijalni dokaz postojanja mogućnosti nutarnjeg razvoja. To shvaćanje bilo je još opsežnije. Egipćani su, moglo bi se reći, vjerovali u nevidljivo jedinstvo svega što postoji. Sve je međusobno povezano, a osnovna je veza ona koja postoji između svih stvari s jedne strane te faraona i bogova s druge strane.

[1] H. Frankfort, *Kraljevi i bogovi*

Zbog toga su svi bogovi i njihovi Ka jedno s njim, sadržani u njemu i sjedinjeni s Gospodarom Dviju Zemalja.

Potrebno je razumjeti važnost tog naizgled jednostavnog argumenta. Bez obzira na to jesu li seljaci, vojnici, pisari, veziri ili svećenici, Egipćani su vjerovali da *postoje bogovi, a jedan od njih vlada i njihovom zemljom*. Kakvo ih zlo može zadesiti kad ih štiti bog? Nije li život divan kad je čovjek iznutra smiren, znajući da će se netko pobrinuti za pravovremenu poplavu Nila, za obilne žetve, kao i za to da ih nikakav napadač ne porobi. Netko je pazio da jaki ne ugnjetavaju slabe i da vlada pravda.

Neki će možda takvo stajalište smatrati pomalo infantilnim, kao da je riječ o djeci koja znaju da im se ništa loše ne može dogoditi sve dok su roditelji tu da ih zaštite. Drugi će reći da posjeduje mudrost jer je životu davalo smisao i činilo ga plemenitim. Činjenica je, međutim, da je takvo razmišljanje bilo djelotvorno i da je dalo svoj doprinos velikim postignućima egipatskog naroda.

S druge strane, egipatsko poimanje svetog podrazumijevalo je sljedeće: svemir je bio *Kozmos*, odnosno red koji su održavali bogovi, a na zemlji je, oponašajući nebeski, trebalo održati isti taj red. To je ostvarivano obredima i magijskim formulama u kojima su trebali sudjelovati svi, od faraona do najnižeg seljaka. Imajući u vidu važnost kraljevske obveze održavanja reda, faraon je, štoviše, bio podređen obredima više nego podanici. Seljak je sebi mogao priuštiti određenu slobodu, ali faraon je morao, od zore do zalaska sunca, obavljati strogi niz obreda, oponašajući vječni ritual *Oca Sunca*, Amona Raa, i nalikovati mu u svemu. Tako je bilo za vrijeme vladavine mnogih kraljevskih dinastija, a slična se pojava javlja i u drugim kulturama, primjerice u kineskoj.

U egipatskom narodu svatko je prihvaćao svoju dužnost ponašajući se poput zupčanika svetog ustroja. Svaki dio tog ustroja imao je zadaću koju je trebalo bezuvjetno izvršiti da se ne bi narušila ravnoteža.

Navedeno nam omogućava razumijevanje i drugih elemenata egipatskog mentaliteta. S jedne strane očita je izvanredna važnost očuvanja obreda nepromijenjenima tijekom mnogih naraštaja, a s druge strane i važnost svećeničkog staleža koji pomaže faraonu u izvršavanju njegove kozmičke dužnosti očuvanja i prenošenja tih formula. Riječ *formula* ovdje koristimo u istom značenju u kojem je danas koriste matematičari, fizičari ili kemičari, odnosno kao sintezu stvarnosti koja se može ponoviti bilo gdje i bilo kada, pod uvje-

tom da se poštuju njezine vrijednosti. Stoga je svaki bog ili svako božansko trojstvo bilo štovano posebnim obredima koje su svećenici obavljali na točno određeni način i tako su se kanoni izvedbe obreda uspjeli očuvati sve do pada Carstva.

Smatramo taj detalj iznimno važnim jer se radi o "lajtmotivu" cijele egipatske kulture. Prema našem mišljenju, Egipat najbolje karakteriziraju njegova trajnost i tisućljećima očuvani i netaknuti umjetnički, literarni i znanstveni obrasci. Egipćani su smatrali da se spoznaja krije u prvobitnim formulama koje su im predali bogovi i koje trebaju biti očuvane po svaku cijenu.

Ptah je stvorio bogove, podigao gradove, odijelio provincije; postavio bogove na mjesta štovanja, odredio im žrtve, osnovao njihove hramove.

Dobivene izvorne formule kasnije je trebalo samo neprestano ponavljati. I doista su u razdoblju kraja Carstva Egipćani te formule ponavljali slično kao što su to činili i svećenici u srednjovjekovnim samostanima: nisu razumjeli ono što prepisuju, ali nastojali su to što vjernije prenijeti. Pronađeni su mnogi medicinski zapisi iz novijeg razdoblja koji su zapravo kopije starijih tekstova iz vremena prvih dinastija.

Egipatska je kultura jedina koja nam se otkriva kao gotovo savršena: to je kultura s razvijenom umjetnošću, arhitekturom, znanošću, književnošću i politikom koju je malotko kasnije nadvisio. Osim toga, njezino najkraće priznato trajanje iznosi više od tri tisuće godina. Mogli bismo se upitati: jesu li se te formule ostvarile? Jesu li doista, u jednom trenutku svoje povijesti, Egipćani došli do vrhunca gotovo savršene spoznaje, odnosno onoga što Martin Bernal naziva *osovinskom srži*? Na to pitanje ne znamo odgovor. Možemo samo primijetiti da se usporedo s dekadencijom Egipta odvija i dekadencija u primjeni formula.

Očito je da su egipatski svećenici u svojim *Kućama života*, *Kućama vječnosti* ili *Kućama tisućljeća* posjedovali golemo znanje i imali monopol nad tim znanjem. Oni su vladali Egiptom, a na čelu im je bio vrhovni svećenik – faraon. Sa svoga položaja u hijerarhijskoj piramidi, uz moć koju su imali, ti svećenici-arhitekti-liječnici upravljali su običajima, pravom i svim oblicima javnog i privatnog života.

Prema egipatskom poimanju svijeta, faraon i svećenici imali su određenu zadaću i ulogu koju je narod razumio i prihvaćao te su obavljali svoju dužnost u egipatskom društvu. Tako su postigli da Egipat bude veliki hram kojim su vladali bogovi, a život bogova bio je slavljen u obredima.

Sa španjolskog prevela: Glorija Blažanović

KOLOS IZ HELIOPOLISA

Početkom ožujka ove godine vijest bogato popraćena slikama s lica mjesta, osvanula je kao senzacija na brojnim portalima: egipatsko-njemački arheološki tim otkrio je u Kairu tri tisuće godina staro poprsje i dio glave divovskog kipa.

Najprije je iz iskopa, u koji je prodrla podzemna voda, izronilo impozantno poprsje i dio glave, a kad su izvadili glavu, pronašli su krunu i desno uho te dio desnog oka. Smatra se da je kip od kvarcita bio visok oko 8 metara. Pronađen je na lokalitetu koji se istražuje već više od jednog desetljeća. Dietrich Raue, voditelj njemačkog tima sa Sveučilišta u Leipzigu izjavio je: "Do otkrića je došlo na dijelu lokaliteta koji je bio gotovo sasvim istražen, mislili smo da je iskop bez ikakvih nalaza, pa je ovo došlo kao pravo iznenađenje."

Samo je nalazište u neposrednoj blizini nedovršenih stambenih zgrada kairske radničke četvrti Matarija i četvrti znakovita naziva Ain Shams (ar. *Sunčevo oko*), jer se upravo ispod njih nalaze ostaci nekadašnjeg Heliopolisa (*Grada Sunca*), kako su Grci nazvali egipatsko središta kulta Sunca *Pi/e-Ra/An/Annu*.

Budući da je kip pronađen u blizini ostataka hrama koji je podigao Ramzes II., te je samom izvedbom tipičan za vrijeme Ramzesa II., stručnjaci su zaključili da prikazuje tog slavnog faraona iz XIX. dinastije koji je vladao Egiptom trinaest stoljeća prije Krista i koji je zbog opsežnih graditeljskih radova, brojnih hramova, obeliska i kipova koje je podigao, nazvan Velikim.

No, naknadno otkriveni natpis na poleđini kipa: *Neb Aa*, "Moćni", upućuje na drugog vladara. Taj se naziv navodno pripisivao samo Psamtiku I., faraonu iz XXVI. dinastije, koji je vladao Egiptom šesto godina nakon Ramzesa II. Egipatski ministar za starine Khaled el-Anani izjavio je da postoji mala vjerojatnost da je Psamtik I. iskoristio stariji kip na koji je dao urezati vlastito ime. Psamtik I. vladao je preko pedeset godina (664. - 610. g. pr. Kr.) i zaslužan je za vraćanje stabilnosti Egiptu nakon razdoblja previranja i asirske dominacije. Pokušao je oživjeti klasičnu tradiciju, no Egipat je nakon Ramesida nepovratno krenuo svome zalasku. Psamtika I. povijest pamti po tome što je Grcima dopustio osnutak Naukratisa, prve grčke kolonije u Egiptu.

Ostavimo li po strani identitet kipa, arheolozi nastoje iskopati preostale dijelove kako bi ga restaurirali. Ako u tome uspiju, bit će postavljen na ulazu u Veliki egipatski muzej koji bi trebao biti otvoren 2018. godine u blizini piramida u Gizi. Dr. Raue kaže da je popri-

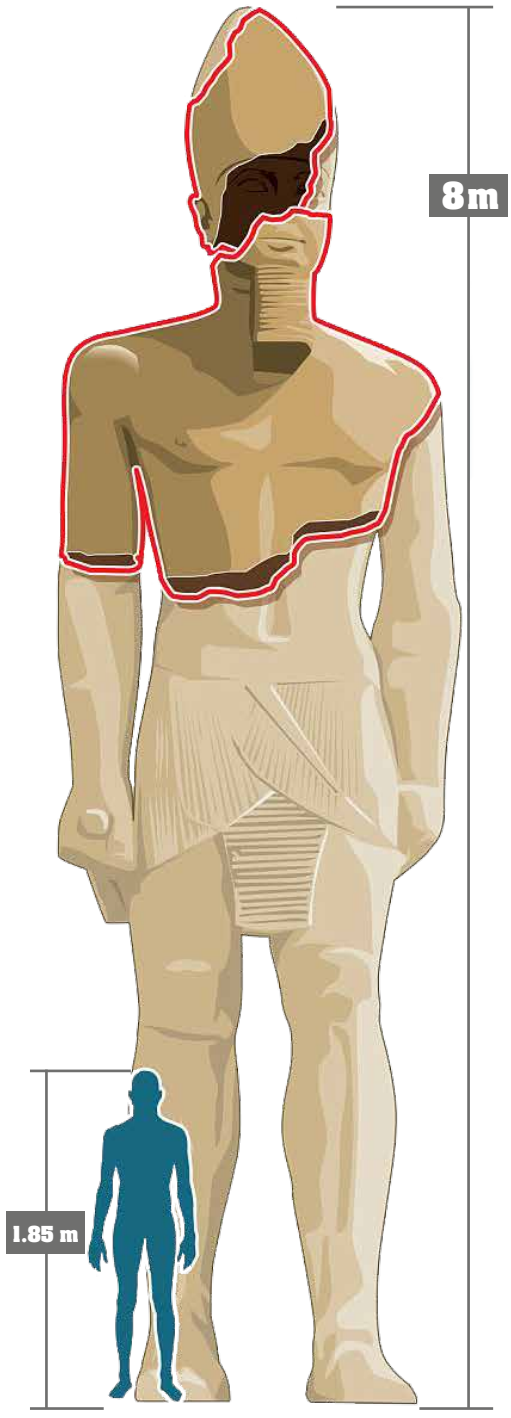

lično siguran da se u blizini nalazi i donji dio kipa, no izražava sumnju u izvedivost tog plana jer kaže: "Problem je u tome što se nalazimo usred naselja... Bilo bi rizično kopati uz zgrade, tako da nije izgledno da ćemo skoro doći do donjeg dijela kipa."

Nema sumnje da su pored ovog zaista impresivnog nalaza zakopane i mnoge druge starine jer je kult Sunca bio središnji element drevne egipatske religije, a Heliopolis je bio njegovo središte te prema drevnoj heliopoliskoj kozmogoniji i mjesto stvaranja svijeta... Njegov čuveni hramski kompleks bio je jedan od najvećih u Egiptu, za stare je Grke bio simbol učenosti te sinonim za duboka znanja, pa su u njemu boravili mnogi istaknuti grčki mudraci i filozofi: Orfej, Homer, Pitagora, Platon, Solon, Eudokso...

Egipatsko Ministarstvo za starine ovo je otkriće nazvalo "jednim od najvažnijih otkrića uopće" jer ono ukazuje na važnost i veličinu Heliopolisa od kojeg je danas malo toga sačuvano, osim obeliska Sesostrisa I. – simbola zrake vječnog Sunca.

Priredila: Dijana Kotarac

Strabon, grčki povjesničar, geograf i filozof s prijelaza iz stare u novu eru u svom djelu *Geografija* piše:

U Heliopolisu sam vidio velike kuće u kojima su živjeli svećenici; rečeno je kako je upravo ovo mjesto u davna vremena bilo sjedište svećenika koji su izučavali filozofiju i astronomiju; ali oba ova reda i njihove studije sada su nestale... U Heliopolisu su nam pokazane kuće svećenika i škole u kojima su boravili Platon i Eudoks; Eudoks je došao s Platonom i obojica su proveli trinaest godina sa svećenicima, kao što tvrde neki pisci; oni su ih uputili u njihova znanja o nebeskim tijelima, premda tajnovito i sporo, Platon i Eudoks s vremenom su ih uvjerili i stekli njihovu naklonost da im dopuste izučavati neke od principa njihovog učenja; ali barbari su većinu tih znanja zatajili od njih. U svakom slučaju, ovi ljudi naučili su ih o podjeli dana i noći koji prolaskom 365 dana popunjavaju punu godinu. Jer je do tog vremena puna godina bila među Grcima nepoznata, kao i mnogo drugih stvari, sve dok kasniji astrolozi nisu to naučili od čovjeka koji je preveo na grčki jezik zapise svećenika...

~~~

Plutarh u *Usporednim životopisima* navodi za Solona sljedeće:

Neko je vrijeme proveo u traganju za mudrošću i u društvu najučenijih svećenika, Psenofisa iz Heliopolisa i Sonhisa iz Saisa. Od njih je čuo, kako kaže Platon, i priču o Atlantidi i poduhvatio se da je u obliku pjesme prenese Helenima. A u svom djelu *Izida i Oziris* (*Moralije*) kaže da je Pitagora učio od Oenuphisa iz Heliopolisa: *Pitagora je, čini se, bio vrlo cijenjen i on je cijenio egipatske svećenike, čiji je simbolizam i okultna učenja preuzeo.*

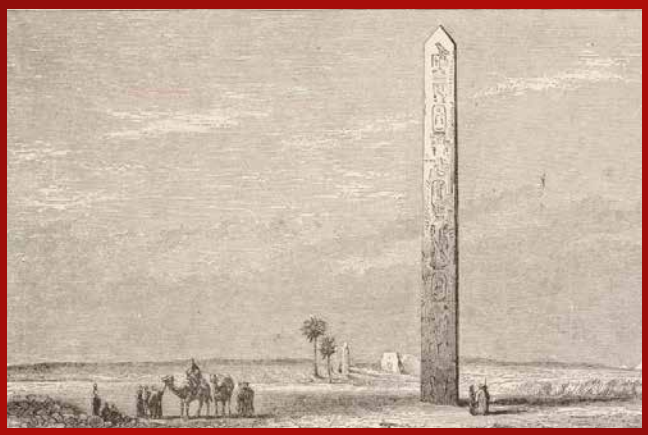

Neoplatoničar Jamblih piše: *U Egiptu je Pitagora revno posjećivao sve hramove, marljivo istraživao i zadobio povjerenje i divljenje svih svećenika i proroka s kojima je dolazio u doticaj. [...] Posjetio je svako mjesto gdje je očekivao otkriti nešto vrijedno. Dvadeset dvije godine proveo je u svetištima hramova, učeći astronomiju i geometriju, bio je iniciran u sve božanske misterije.*
~~~

MICHEL DE MONTAIGNE

O PRIJATELJSTVU

Pred tobom je, čitatelju, knjiga pisana u dobroj vjeri. Odmah te na početku upozorava da sam njome težio samo kućnom i vlastitom cilju. Nisam vodio nikakva računa ni o tome da tebi poslužim ni da sebe proslavim. Moje snage nisu dorasle takvoj zadaći. […] Želim da me se u mojoj knjizi vidi onakvim kakav jesam, na prirodan i svakodnevan način, bez himbe i uljepšavanja…

Tako je napisao Michel de Montaigne, francuski renesansni književnik, filozof i prevoditelj, u uvodu svog djela *Eseji*. Pisao je posve osebujnim stilom. Volio je staru književnost, povijest, filozofiju i to su bili izvori njegovih razmišljanja. Bio je omiljen među velikim književnicima i misliocima od njegova doba pa do danas.

Rođen je 1533. godine u imućnoj obitelji, u blizini Bordeauxa. Prve godine života proveo je na selu s dadiljom i učiteljem uz kojeg je naučio latinski prije nego francuski jezik. Sa šest godina odlazi u glasoviti College de Guyénne, a nakon deset godina na fakultet gdje je slušao humanista Marca Antoinea Mureta. Prema nekim izvorima studirao je i pravo.

Inspiraciju za pisanje nalazio je u biografijama slavnih ljudi iz prošlosti, prijateljstvu, starim običajima, ljudskom prosuđivanju, odgoju djece, pisao je o molitvi, slavi, slobodi savjesti i samouvjerenosti, o osjećajima, kajanju i iskustvu, o vrlinama poput hrabrosti te o manama poput lijenosti, taštine i ispraznosti govora i riječi.

Nema ničega na što bi nas priroda više upućivala nego na druženje. Zato Aristotel i kaže da tvorci dobrih zakona više brinu o prijateljstvu nego o pravdi. A najviša točka u savršenosti je u ovome: sva ona prijateljstva što ih skuje ili hrani strast ili želja za dobitkom, javna ili privatna služba, samim time manje su lijepa i plemenita, pa su zato manje prijateljstva, jer s prijateljstvom miješaju druge razloge, drugu svrhu i druge plodove, a to sve nije pravo prijateljstvo. […]

A ono između djece i roditelja bit će radije poštovanje. Prijateljstvo se napaja vezom koja između njih ne može postojati zbog odveć velike razlike među njima, a zacijelo bi išlo protiv prirodnih dužnosti. Ni sve se

tajne očinske misli ne mogu prenijeti na djecu, jer bi urodile nepriličnom prisnošću, a ni upozorenja i ukori, koji su prve obveze prijateljstva, ne bi mogle ići od djeteta prema ocu. […]

Otac i sin mogu biti potpuno različite naravi, a isto tako i braća. Jest moj sin, jest moj brat, ali to je strašan čovjek, zločest ili budala. Osim toga, kako je to prijateljstvo ono koje nam nameće zakon i prirodna obveza, u njemu će biti to manje našeg izbora i slobodne volje. […]

S time ne možemo usporediti ljubav prema ženi... Priznajem, njezin je žar moćniji, više peče i gorči je. No, taj je žar slijep i nestalan, lelujav i promjenjiv, žar od ognjice, podložan usponu i slabljenju, koji drži samo jedan dio nas. U prijateljstvu sve je drugačije: to je općenit i sveobuhvatan žar, umjeren i jednoličan, stalan i odmjeren, sav je u blagosti i glatkoći, u kojega nema ni grubosti ni bola. […]

U prijateljstvu se uživa onoliko koliko to ono traži; prijateljstvo se njeguje i hrani i ne raste samo u uživanju, zato što je to nešto što pripada duši, a duša se njegovim trajanjem učvršćuje.

Stari je Menandar govorio da je sretan onaj čovjek kojemu je uspjelo sresti samo sjenu pravog prijatelja. Sigurno da je imao pravo tako govoriti, čak ako je pravo prijateljstvo i okušao. Jer, uistinu, ako usporedim sav ostatak svoga života, iako sam ga, hvala budi Bogu, proživio u miru i obilju i, ako izuzmemo gubitak takvog prijatelja, lišen teških nevolja, a u punoći duševnog mira, zadovoljivši se svojim urođenim i prirodnim mogućnostima, nikad ne tražeći druge; ako usporedim, dakle, čitav taj život s one četiri godine koje su mi bile dane da uživam u dragoj blizini i društvu tog čovjeka, sve je ostalo dim, tamna i dosadna noć. Od onog dana kad sam ga izgubio […] vodim jadan život, a i sami užici što mi se nude, umjesto da me utješe, još više povećavaju bol zbog njegova nestanka.[1] *Bili smo uvijek jedan polovica drugoga i sad mi se čini da – kad sam ga nadživio – od njegova dijela uzimljem…*

Michel de Montaigne umro je 1592. godine, no pola tisućljeća nakon njegove smrti, on i njegovo djelo aktualni su kao i tada. Napisao je tri knjige eseja na više od tisuću i petsto stranica i *Dnevnik s puta u Italiju.* Njegova ostavština obuhvaća veliki broj pisama te natpise i bilješke.

Priredila: Nives Lozar

1 Radi se o piščevu prijatelju iz mladosti, Étienneu de La Boétieu, renesansnom filozofu, pjesniku, humanistu i prevoditelju kojeg je upoznao dok je bio zaposlen u Velikom vijeću Bordeauxa. Njemu je tada bilo dvadeset i pet, a La Boetieu dvadeset i osam godina. Kad je La Boetie umirao u trideset i četvrtoj godini, na molbu njegove supruge i zato što je Montaigne to sam htio, bio je uz svog prijatelja sve do posljednjeg njegova daha. Njegova ga je smrt toliko snažno pogodila da se više nikada ni s kime nije vezao tako jakim osjećajima.

KAKO KOMUNICIRAJU BILJKE?

Komunikacija je dio života čovjeka i cijele prirode. Osim što je svojstvena čovjeku i životinjama, neverbalna komunikacija postoji i u biljnom svijetu. Premda biljke nemaju specifična osjetila poput čovjeka ili životinje, njihov je život puno složeniji nego što se pretpostavlja. Dijelom skriven ispod površine zemlje, biljni svijet također prima, prenosi i daje informacije. Povezan je i komunicira i sa životinjama i ljudima, kao i s okolišem koji ga okružuje.

Komunikacija korijenom

Jedan od zanimljivih primjera komunikacije u biljnom svijetu odvija se pod zemljom, pomoću korijena. Korijenje drveća poput smreke, hrasta, breze i jasike u simbiozi je s korijenjem šumskih gljiva koja se naziva *mikoriza*. Naime, tanke gljivične niti ili miceliji nastanjuju korijenje stabala, postajući tako njihov produžetak i omogućujući im prodiranje do dijelova tla do kojih sami nikad ne bi mogli doprijeti. Takva povezanost omogućuje stablu veću količinu mineralnih soli i zalihe vode za sušnih razdoblja. Budući da nadzemni dio gljiva nema klorofil koji omogućuje proces fotosinteze ili stvaranja vlastite energije i hrane, simbioza s korijenom omogućuje im dobivanje ugljikohidrata. Tako nastaju prirodne zajednice sa zajedničkim i svrhovitim životom. Glavna žarišta podzemnih šumskih mreža *mikoriza* nastaju uz velika, stara stabla koja su gljivičnim nitima povezana s drugim stablima u šumi. Ta stabla poznata su kao "majke stabla", a njihova je uloga svojevrsna briga i pomoć mladicama. Procjenjuje se da je tako povezano i do nekoliko stotina stabala u šumi.

Izravna i neizravna komunikacija među biljkama

Pojam *alelopatija*, kao izravni ili neizravni utjecaj jedne biljke na drugu, počeo se upotrebljavati u XX. stoljeću, premda je alelopatsko djelovanje bilo poznato još u antici. Teofrast iz III. st. pr. Kr. spominje da slanutak "iscrpljuje" tlo, za razliku od drugih mahunarki koje "oživljuju" tlo, dok je Plinije zabilježio da orah usporava ili zaustavlja rast biljaka posađenih u

njegovoj blizini.

Osim što korijenom primaju potrebne hranjive tvari, biljke istovremeno izlučuju određene kemijske spojeve koji im pomažu da se zaštite od bakterija, plijesni i kukaca. Proces izlučivanja kemijskih tvari poput organskih kiselina, aminokiselina i šećera najčešće se negativno odražava na rast, razmnožavanje i razvoj susjednih biljaka. Kemijske tvari izlučuje korijen, ispire ih kiša s lišća ili se oslobađaju razgradnjom biljnih sastojaka. Jedan takav primjer nalazimo na livadama gdje tratinčica svojim izlučevinama ili mirisima "tjera" iz svoje blizine drugo veće cvijeće da bi sebi omogućila nesmetan razvoj.

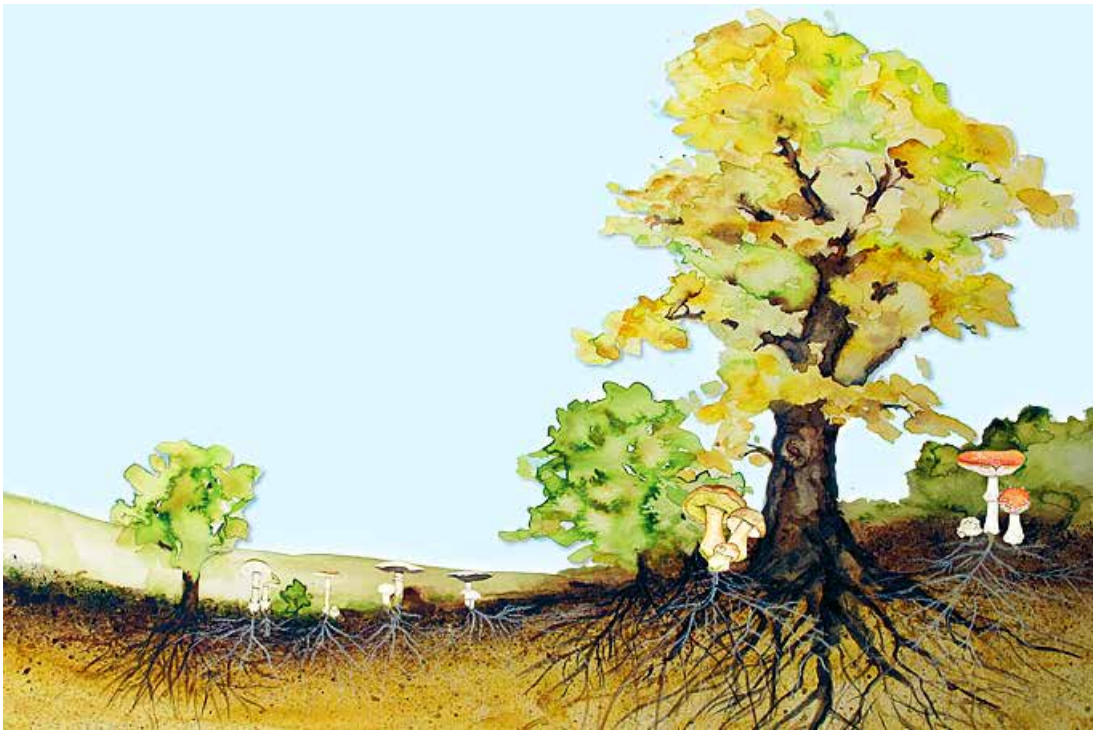

Tradicionalna sadnja također pokazuje da je čovjek vrlo rano uočio određene odnose među biljkama te je to iskustvo primjenjivao prilikom sadnje. Tako se i danas grah, kukuruz i bundeva sade zajedno. Kukuruz služi kao potporanj po kojemu se grah penje; grah obogaćuje tlo zbog sposobnosti vezanja dušika korijenom, dok bundeva svojim širokim listovima stvara hlad i time sprječava isušivanje zemlje. Sve tri biljke na kraju svog prirodnog ciklusa služe kao organski materijal za obogaćivanje tla za sljedeću godinu.

Osim za održavanje plodnosti tla, međusobni alelopatski utjecaji koriste se i za pronalaženje novih prirodnih rješenja za suzbijanje korova. Zbog toga se sve više pažnje posvećuje istraživanju odnosa među biljkama u cilju pronalaska novih rješenja koja bi zamijenila štetne herbicide.

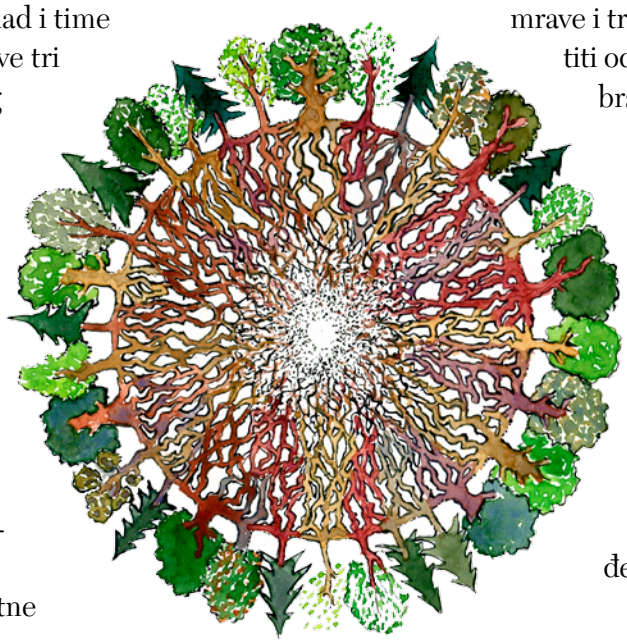

Komunikacija između biljaka i životinja

Istraživanja pokazuju da biljke koje su izložene biljnim ušima, zahvaljujući mikorizi mogu poslati signale drugim biljkama da su napadnute. To upozorenje daje drugim biljkama priliku da proizvedu vlastitu kemijsku tvar za zaštitu koja odbija lisne uši, a privlačna je osama koje su prirodni neprijatelj lisnih ušiju. Zahvaljujući toj vrsti komunikacije, biljke uspijevaju zaštititi svoj rast i razvoj. Poznat je i primjer suradnje između određenih biljaka i mravi: neke biljne vrste u tropskim područjima na svojim stabljikama imaju komorice u kojima se nastanjuju mravi. Mravi pomažu biljkama u zaštiti od nametnika koji bi ih inače pojeli. Neke pak, poput onih iz roda akacija, imaju komorice za mrave i trnove, čime se nastoje zaštititi od biljojeda; počne li biljojed brstiti listove, mravi se upute na mjesto napada i otjeraju uljeza ubodima.

Iako se doživljava statičnim i nepokretnim, istraživanja otkrivaju da je biljni svijet puno dinamičniji i življi te čuva svoj opstanak.

U tom prirodnom lancu svaka je karika podjednako važna i ima svoju točno određenu ulogu.

Pripremile: Sofija Stepanovska i Irena Petak

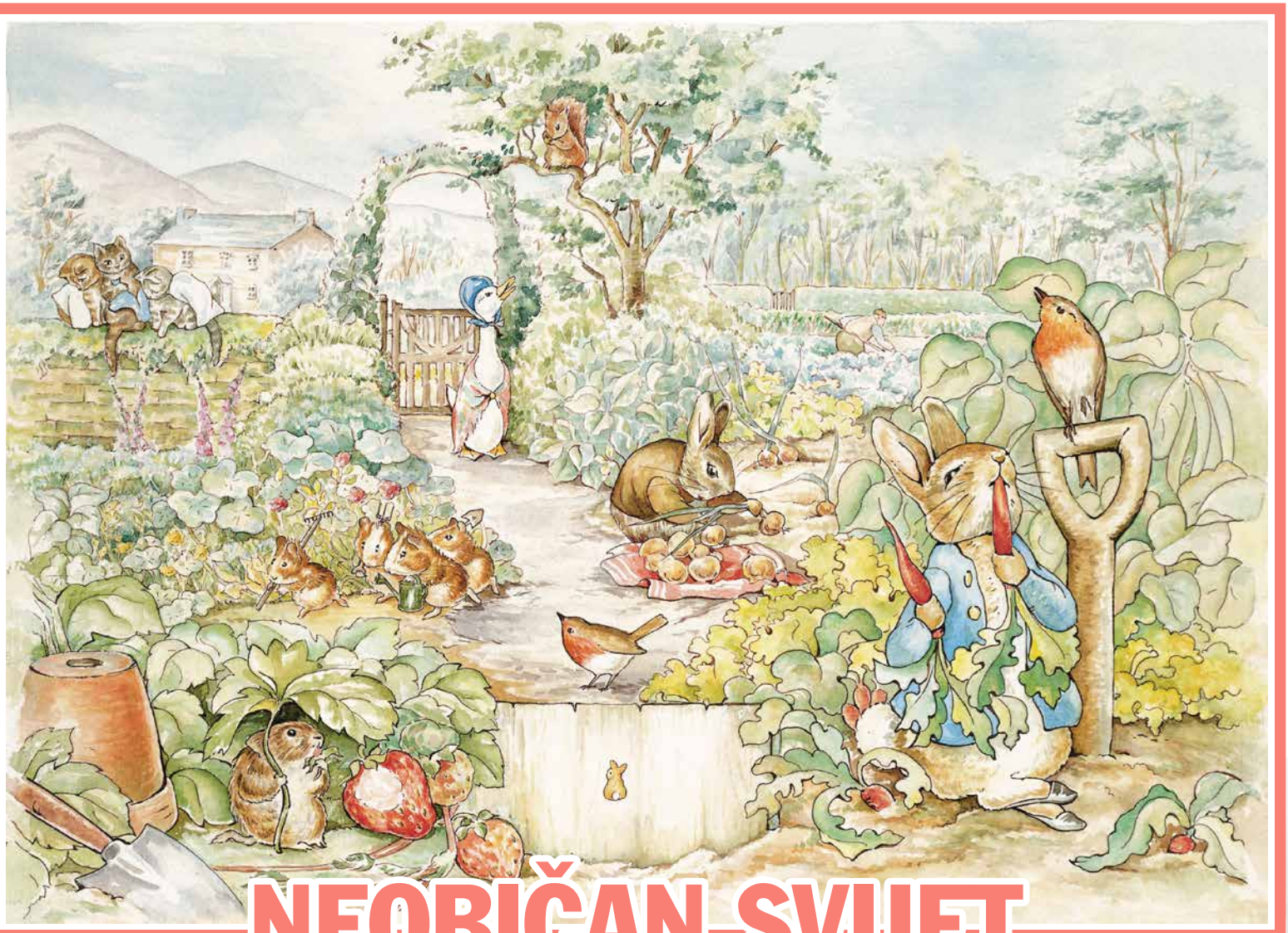

NEOBIČAN SVIJET BEATRIX POTTER

Linda Cvitanić

Prošle se godine obilježila 150. godišnjica rođenja Helen Beatrix Potter, engleske spisateljice i ilustratorice, najpoznatije po svojim vedro ilustriranim pričama o ljupkim životinjama.

Rođena je 28. srpnja 1866. godine u Londonu, u tipičnoj viktorijanskoj obitelji. Budući da joj je majka bila kći bogatog brodograditelja i trgovca pamukom, a otac odvjetnik, odgajale su je dadilja i guvernanta. Kada je imala šest godina, rodio joj se brat Walter Bertram. Unatoč razlici u godinama, brat i sestra dijelili su mnoge zajedničke interese: ljubav prema prirodi i životinjama, crtanju i slikanju. Obitelj Potter ljetne je mjesece provodila u velikoj kući u Škotskoj (Perthshire) gdje su se djeca mogla slobodno igrati i istraživati okolinu. Beatrix i Bertram nisu se mnogo družili sa svojim vršnjacima, što su na neki način nadomjestili velikim brojem kućnih ljubimaca. Njihovi ljubimci, zečevi Petar i Benjamin, poslužili su kao inspiracija i modeli za njezinu prvu i najpoznatiju slikovnicu: *Priču o Petru Zecimiru*.

Još kao dijete mnogo je slobodnog vremena provodila crtajući biljke i životinje. Zanimljivi su njezini realistični i vrlo detaljni crteži gljiva, mahovina, lišajeva, fosila i kukaca, ali još više očaravaju crteži i slike maštovitih prizora životinja odjevenih u ljudsku odjeću i zaokupljenih šivanjem, pletenjem, kuhanjem, pranjem odjeće... Omiljena tehnika bio joj je akvarel.

Zapazivši njezinu sklonost likovnim umjetnostima, Beatrixini roditelji, i sami skloni umjetnosti, zaposlili su učiteljicu umjetnosti koja ju je podučavala crtanju i vodila je na izložbe.

Iako nikada nije išla u školu, pokazivala je veliku znatiželju prema prirodnim znanostima, ponajviše za proučavanje kukaca i gljiva.

Njezino zanimanje za gljive podržao je i škotski kemičar Charles Macintosh kojeg su se dojmili njezini precizni crteži. Pomogao joj je u radu tako što joj je slao primjerke gljiva tijekom zimskog razdoblja. Nacrtala je veliki broj detaljnih botaničkih crteža izučavajući taksonomiju gljiva, njihov rast i razmnožavanje, o čemu je objavila i članak.

Krajem XIX. stoljeća uspjela je prvi put prodati svoje radove: ona i Bertram izrađivali su čestitke te ih prodavali za Božić i druge posebne prigode. Izdavačke kuće Hildesheimer & Faulkner te Ernest Nister otkupili su njezine crteže koje su potom upotrebljavali kao ilustracije u knjižicama priča i stihova. Ohrabrena prvim uspjesima, a na nagovor svoje bivše guvernante i prijateljice Annie Moore, Beatrix je odlučila objaviti vlastite knjižice.

Odabrala je priču o Petru Zecimiru (*Peter Rabbit*), koju je prvi puta ispričala i ilustrirala u pismu Annienom sinu Noelu koji je često bio bolestan, pa mu je Beatrix pisala pisma da ga oraspoloži. Priča o nestašnom zecu i njegovim pustolovinama u vrtu farmera McGregora najprije je objavljena 1901. godine u skromnoj vlastitoj nakladi, za obitelj i prijatelje.

Petar Zecimir postao je Beatrixin najpoznatiji lik, često u društvu svog rođaka Benjamina. Njihove su male avanture pune uzbuđenja i zabave kod djece budile želju za istraživanjem, ljubav prema prirodi i njegovanju prijateljstva.

Široj javnosti priča je predstavljena u listopadu sljedeće godine u nakladi izdavačke kuće Frederick Warne & Co. Petar Zecimir postigao je veliki uspjeh i donio Beatrix slavu i priznanje, ali i zaradu koja joj je osigurala financijsku neovisnost.

Dvije nove priče uslijedile su 1903. godine: *Krojač iz Gloucestera* i *Priča o Vjevercu Orašaru*. Uz pomoć urednika Normana Warnea, Beatrix je nastavila pisati, oslikavati i objavljivati dvije do tri knjižice godišnje.

Beatrix Potter i Norman Warne odlično su se slagali i privatno. Međutim, njezina majka nije bila oduševljena idejom da Beatrix prijateljuje s osobom nižeg društvenog statusa. Unatoč protivljenjima, Beatrix i Norman Warne zaručili su se u srpnju 1905. godine. Nažalost, samo mjesec dana nakon vjeridbe, Warne umire od leukemije.

Shrvana tugom, pronašla je utjehu u radu i posjetima dragim krajolicima Lake Districta gdje zarađenim novcem kupuje zemljište i farmu *Hill Top*. Sačuvana u izvornom obliku, kuća je danas popularna turistička atrakcija. Od tada je sve češće boravila i sudjelovala u seoskom životu. Upravljanje farmom zahtijevalo je čestu suradnju sa seoskim odvjetnikom Williamom Heelisom, za kojeg se kasnije i udala, a koji joj je pomagao pri daljnjoj kupnji okolnih farmi. S vremenom je kupila ukupno petnaest farmi i aktivno sudjelovala u njihovu održavanju i vođenju. Zanimljivo je da se bavila i uzgojem ovaca Herdwick i da je za to osvajala nagrade na lokalnim natjecanjima.

S navršenih petnaest godina Beatrix je započela pisanje tajnog dnevnika posebnim šifriranim pismom koje je sama izmislila, a odgonetnuto je tek petnaest godina nakon njezine smrti. Pisala je njime od 1881. do 1897. godine.

Njezin je *Dnevnik* (*Journal*) značajan jer je u njemu bilježila svoje dojmove o umjetnosti, umjetnicima te društvu i životu u Engleskoj krajem XIX. stoljeća.

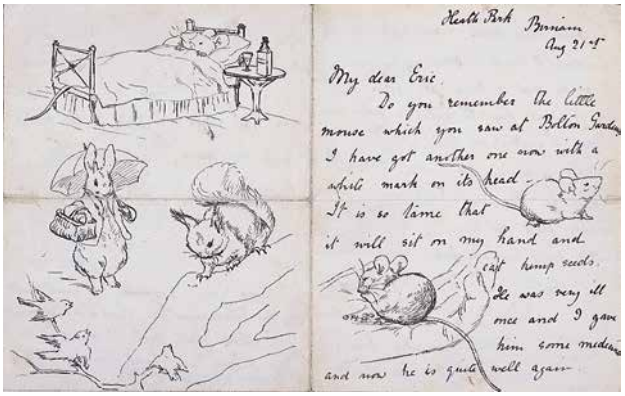

Podržavala je rad britanske udruge za očuvanje okoliša i povijesnih spomenika - *National Trust*. Uvidjela je potrebu za očuvanjem okoliša i seoske kulture te je slijedila njihove odredbe vezane uz obradu zemlje i metode uzgajanja biljaka i životinja. Udruzi uzgajatelja ovaca u Herdwicku oporučno je ostavila petnaest farmi i više od 4000 hektara zemlje te je tako pomogla očuvanju Lake Districta.

Istovremeno je nastavila s pisanjem i slikanjem, onoliko koliko joj je seoski život dopuštao. Sveukupno je napisala oko trideset knjiga, od kojih su dvadeset i četiri slikovnice po kojima je i najpoznatija.

Umrla je 22. prosinca 1943. godine.

S ciljem popularizacije i podupiranja proučavanja života i djela ove viktorijanske spisateljice i ilustratorice, 1980. godine osnovano je Društvo Beatrix Potter (*Beatrix Potter Society*), a 1988. godine u Hawksheadu otvorena je galerija Beatrix Potter u kojoj su izloženi njezini originalni radovi.

Njezina su djela jednako neodoljivo privlačna danas kao i u vremenu kada ih je stvarala. Danas nove generacije malih i velikih čitatelja iznova otkrivaju njezin čarobni svijet i neobične pustolovine još neobičnijih junaka.

Upoznajte Petra Zecimira, Benjamina Zeca i njihove prijatelje

Petar nosi jaknu i cipele. Sa svojom obitelji, majkom i sestrama živi u zečjoj rupi koja ima kuhinju, namještaj i dućan gdje gđa Zecimir prodaje različite stvari. Petar je zanemario majčine savjete, ušuljao se u vrt g. McGregora i najeo se povrća. Gospodin McGregor ga je uočio i počeo progoniti. Petar je uspio pobjeći, ali je izgubio svoju jaknu i cipele koje je g. McGregor iskoristio za svoje strašilo. Petar se vratio kući iscrpljen pa je otišao na spavanje uz čaj od kamilice.

Nastavak slijedi u priči o Benjaminu. Benjamin svom rođaku pomaže vratiti odjeću, ali zatočila ih je farmerova mačka…

NEMA KRALJA DO BOGA

Kada obični ljudi dolaze pred kralja, oni kažu: "Nek' vječno živi kralj!"

Nekoć, u davna vremena, živio je čovjek koji je dolazeći na dvor uvijek govorio: "Nema kralja do Boga." Stalno je ponavljao istu rečenicu, što je jako razljutilo kralja koji je naposljetku odlučio da ga ubije. Dao je čovjeku dva srebrna prstena rekavši da mu ih poklanja, a u sebi je snovao osvetu. Čovjek kojega su tada zvali *Nema-Kralja-Do-Boga* spremio je prstenje u suhi i prazni ovnujski rog koji je dao ženi na čuvanje. Prošlo je tjedan dana i kralj ga je poslao u udaljeno selo da dovede ljude koji će graditi gradske zidine. Čim je otišao, kralj je pozvao njegovu ženu i, ponudivši joj milijun kaurija (male školjke korištene kao novac i nakit), tkanine za stotinu marama i stotinu bala sukna za odjeću, zamolio je da mu preda ono što je od muža dobila na čuvanje. Primamljena velikim poklonima, žena je donijela ovnujski rog u kojem su još uvijek bila oba prstena. Kralj je uzeo rog i dao ga slugama, naredivši im da ga bace daleko u jezero koje nikada ne presušuje. Oni su izvršili naredbu. Kad su bacili rog, kraj njih je plivala velika riba i ona ga je odmah progutala.

Na povratku kući, Nema-Kralja-Do-Boga sreo je prijatelje koji su krenuli na ribarenje. On im se pridružio i ulovio je veliku ribu. Njegov sin je, čisteći je, nožem udario o nešto čvrsto pa je odmah pozvao oca. Rasporivši utrobu ribe, čovjek je našao rog i u njemu prstenje što mu ga je dao kralj.

"Istina je", izgovorio je, "nema kralja do Boga." Još su se kupali kad se pojavio kraljev glasnik s naređenjem da Nema-Kralja-Do-Boga odmah dođe na dvor. Čovjek je upitao ženu gdje je rog koji joj je ostavio na čuvanje, a ona je spremno odgovorila da ga ne može pronaći jer ga je vjerojatno progutao štakor.

Čovjek je otišao na dvor. Svi su savjetnici pozdravljali kralja riječima: "Nek' vječno živi kralj!", samo je on rekao: "Nema kralja do Boga." Kralj je ušutkao vijećnike i uputivši se prema čovjeku, upitao ga: "Je li istina da nema kralja koji je ravan Bogu?" Čovjek je odgovorio: "Istina je." Tada je kralj zatražio da mu vrati ono što je dobio, a stražari su zatvorili krug spremajući se da ga odmah ubiju. Nema-Kralja-Do-Boga mirno je zavukao ruku pod haljine, izvukao rog i predao ga kralju. Unutra su bili prsteni i kad ih je kralj vidio, rekao je: "Istina je, nema kralja do Boga."

Svi savjetnici ushićeno su mu odobravali. Tada je kralj podijelio grad i jednu polovicu predao na upravljanje Nema-Kralja-Do-Boga.

Afrička mitologija, *priča iz Nigerije*

Odabrala: Vesna Bosnar

Ono što nastupa kasnije
uvijek je povezano s onim
što je bilo ranije.
To nije samo nizanje
zasebnih događaja
prema zakonima
niza, među njima
postoji svrsishodna
veza.
Marko Aurelije